

Свищо Ю. Ю.,
аспірант кафедри філософії
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна), E-mail: yurii.svyshcho@gmail.com

ПРИНЦИП ФЕДЕРАЛІЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІБЕРАЛЬНІЙ ДУМЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

***Анотація.** В статті показано, що федералізм не варто розглядати як невід’ємний принцип української політичної традиції. Навпаки, його поширення в суспільно-політичній думці було зумовлене рівнем та своєрідністю національної свідомості української інтелігенції, яка, розуміючи неспроможність українців відродити власну державу, намагалася розробити найбільш відповідні суспільно-політичним обставинам політичні програми та принципи. Поряд з вказаним виявлено, що незважаючи на наднаціональний характер лібералізму, принцип федералізму не можна вважати його невід’ємним елементом, оскільки він не передбачає градації цінностей внутрішньої і зовнішньої політики, у підсумку чого, свобода особистості водночас віщує свободу спільноти, яка постає результатом солідаризації, історично змінних інтересів людей.*

***Ключові слова:** федералізм, лібералізм, держава, національний рух, самодержавство.*

Постановка проблеми. Повернення в український інтелектуальний дискурс теми федералізму зумовлено тими політичними спекуляціями, які супроводжують державотворчі та націєтворчі процеси в Україні. Так, ряд відомих політиків, намагаючись трансформувати притаманну радянському минулому партійну діяльність у політику утвердження групових інтересів, повертають в суспільно-політичну свідомість концепти та політичні принципи, які були сформовані у інтелектуальному середовищі XIX ст., некритично, а часто навіть згубно для розвитку української державності, екстраполюючи їх на умови сучасного соціокультурного буття. В цьому контексті, показовим прикладом може стати наукова діяльність В. Медведчука, який у 2012–2014 рр. опублікував серію статей, спрямованих показати, що принцип федералізму є невід’ємною складовою української політичної традиції та наріжним каменем суспільно-політичної думки XIX–XX ст., а тому вкрай неправомірно був знецінений у період незалежності України. Говорячи про «ідеї федералізму, – пише В. Медведчук, – слід наголосити, що принципово неправильно нав’язувати їх суспільству як сучасний винахід уявних «антиукраїнських сил». Адже, якщо це так, то такий «винахід», з одного боку, жодним чином не можна вважати сучасним, оскільки його теоретичні витоки на українському ґрунті сягають XIX століття, а з іншого – до таких «антиукраїнських сил» ми повинні будемо зарахувати таких національних авторитетів, як М. Костомаров, М. Драгоманов, С. Подолинський, О. Ейхельман, М. Грушевський і навіть такого яскравого представника процесу державотворчого відродження національних ідей та національного руху в Україні наприкінці XX століття, як В. Чорновіл» [15, с. 6].

Незважаючи на позірну раціональність зауважень В. Медведчука, все ж не варто вважати його зауваження цілком правомірним. У своїх висновках, він намагається радше віднайти світоглядні підвалини особистих політичних амбіцій, ніж показати істинну сутність української політичної традиції. Водночас, ця, та інші менш гучні заяви, набувають неабиякого значення для деконсолідації українського суспільства, у свідомості якого, у підсумку перманентно наростаючого невдоволення низьким рівнем життя, вказана ідея перетворюється у своєрідний «рятівний човен», який забезпечить суспільний добробут.

Аналіз досліджень та публікацій. Вивчення ролі та значення принципу федералізму в українській суспільно-політичній думці, вже неодноразово ставало

об'єктом наукового вивчення. В даному контексті варто згадати насамперед праці вже згаданих В. Медведчуком національних авторитетів, й передусім М. Костомарова, який не тільки у загальновідомій «Книзі буття українського народу» [8], а й історичних працях [10], обґрунтовував необхідність федералізації Російської імперії, оскільки, на думку мислителя, тільки таким чином слов'янські народи зможуть реалізувати своє право на самостійне державне життя. До подібних висновків приходять мислитель і у роботі «Дві руські народності». Як не дивно, але експлікуючи істотні відмінності у характері двох народів (українців та росіян), М. Костомаров, водночас доводить, що українці («південноруське плем'я») «довело свою нездатність до державного життя» [9, с. 76]. Між тим, у літературних творах, більш чітко проявляється думка вченого щодо необхідності сепарації українських земель, потреба якої виростала на тлі обґрунтованої мислителем відмінності народних характерів двох народів, і, зокрема, ненависного усім українцям та самому М. Костомарову самодержавства. Подібні думки, за виключенням, хіба що звеличення федералізму, зустрічаємо й у творах В. Антоновича, який розвиваючи думку про відсутність «державного інстинкту» [1, с. 158] в українців, обстоював теорію «вільної федерації». В межах останньої, кожний народ повинен мати змогу зберігати та розвивати власну культуру, мову, побут та етнографічні особливості. Дещо згодом вказані ідеї отримали свій розвиток у творчості Д. Багалія, М. Дашкевича, Л. Голубовського, Н. Молчановського, В. Ляскоронського та ін. Звичайно, у творчості цих мислителів, поняття «федералізм» змінилося більш нейтральною категорією «обласництво» [16, с. 14–15], що, на наш погляд, докорінно не змінювало суті справи.

У працях усіх, згаданих нами мислителів, федералізм розглядається як закономірний результат історичного розвитку українського народу, який у наслідок перериву «національної екзистенції» (І. Лисяк-Рудницький) втратив свій політичний провід, а з ним і «державний інстинкт» (В. Антонович). На дещо іншій концептуальній основі принцип федералізму розвиває М. Драгоманов, закладаючи тим самим основи політизації українського національного руху. Його вчення постало на концептуальному тлі західноєвропейського лібералізму та соціалізму, що й зумовило його розрив із представниками Старої Громади, оскільки їхня діяльність була зведена до аполітичного культурницького руху, спрямованого на відродження (а якщо бути точними то формування української етнічної культури).

Обґрунтований М. Драгомановим принцип федералізму неодноразово ставав предметом наукового вивчення. Так, через одинадцять років після смерті вченого, І. Франко, втілюючи принципи конкретно-історичного підходу до оцінки діяльності історичної особи, пише статтю «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова», в якій робить спробу «усесторонньої, об'єктивної оцінки значення його ідей. Особливо у нас, у Галичині, де, – як підкреслює І. Франко, – його особистий вплив мав найбільше значення, настав час довести до того, аби це ім'я перестало бути, з одного боку, синонімом усякої політичної та соціальної деструкції, а з другого боку – якоюсь нетикальною догмою, виразом найвищої мудрості, що не зносить критик, випредила свій вік і без ніяких поправок може служити путевідною зізвздою для необмеженого числа дальший поколінь» [23, с. 423]. Не менш плідними, на наш погляд, стали й присвячені політичній спадщині М. Драгоманова есе І. Лисяка-Рудницького [12]. Серед сучасних дослідників творчої спадщини М. Драгоманова варто згадати передусім І. Гирича [2], О. Гриніва [3], М. Томенка [20], П. Федченка [22], О. Скакун [18] та ін. Ці мислителі запропонували ґрунтовне висвітлення концептуальних принципів суспільно-політичного вчення мислителя, в тому числі й федералізму, який, як, наприклад, доводить І. Лисяк-Рудницький, постає закономірним результатом ліберального осереддя світогляду мислителя [11, с. 301].

Зважаючи на те, наявні в сучасному інтелектуальному дискурсі оцінки ролі

та значення принципу федералізму видаються сумнівними, **метою** нашого дослідження є, з одного боку, вивчення творчої спадщини М. Драгоманова в контексті тогочасних соціокультурних умов, з метою виявлення витоків принципу федералізму у його вченні, а з іншого, – ключових принципів та національних інтенцій українського лібералізму другої половини XIX – початку XX століття.

Основна частина. Перш ніж говорити про своєрідність політичних поглядів українських лібералів половини XIX – початку XX ст., варто зацентувати увагу на базових принципах класичного європейського лібералізму. Його зародження пов'язане із творчістю Т. Гоббса, однак своє концептуальне оформлення ліберальна теорія отримує у працях Дж. Локка та А. Сміт, які заклали світоглядний фундамент ліберальної теорії держави, визначивши водночас роль та функції останньої в житті суспільства. Так, на відміну від Т. Гоббса, Дж. Локк у центр своєї політичної філософії ставить людину, оскільки держава, на думку мислителя, – це тільки засіб, за допомогою якого досягається мир і благополуччя кожної конкретної людини. Держава, на думку мислителя, постала у результаті суспільної угоди, тобто стала результатом волевиявлення вільних та рівних індивідів, які, намагаючись максимально реалізувати власну свободу, були змушені об'єднатися в єдине ціле під захистом ними ж установленого загального закону і створили судову інстанцію, уповноважену залагоджувати конфлікти між ними і карати злочинців.

Добровільно прийнявши рішення будувати державу, народ гранично точно визначив обсяг тих прав і повноважень, які надавалися їй. Інакше кажучи, за Дж. Локком, створена у результаті суспільної угоди держава не перетворюється у всепоглинаючого Левіафана, оскільки люди віддають державі лише частину своєї природної свободи заради захисту їхнього природного права на власність та життя. «Влада суспільства або створеного людьми законодавчого органу, – підкреслює Дж. Локк, – ніколи не може сягати далі, ніж це необхідно для загального блага; ця влада зобов'язана охороняти власність кожного, не допускаючи тих трьох незручностей..., які робили природний стан настільки небезпечним і ненадійним. І хто б не володів законодавчою або верховною владою в будь-якій державі, він зобов'язаний правити відповідно до встановлених постійних законів, проголошених народом і відомим народу, а не шляхом імпровізованих указів; правити за допомогою неупереджених і справедливих суддів, які повинні вирішувати суперечки за допомогою цих законів, і застосовувати силу співтовариства в країні тільки при виконанні таких законів... І все це повинно здійснюватися ні для якої іншої мети, але тільки в інтересах миру, безпеки і громадського блага народу» [14].

Акцентуючи увагу на ключовій ролі закону в житті суспільства, Дж. Локк, свідомо чи несвідомо, окреслює соціальні та адміністративні рамки розвинутої ним теорії громадянського співжиття, яке, як не дивно, обмежується тільки міською спільнотою та буржуазією, життя яких визначається законом. Натомість сільське населення, як стверджував свого часу Х. Ортега-і-Гассет, характеризується органічним включенням в природне середовища, у підсумку чого хлібороб «ще живе, як рослина. Його буття, коли він думає, почуває і бажає, зберігає ту дрімотну апатію, в якій живе рослина» [17]. Тобто, на відміну від міського населення, життя якого організовується у відповідності із встановленими раціонально законами, сільське населення підкоряється природному закону та «од віку» встановленому звичаєвому праву. Вказане зауваження іспанського мислителя є вкрай важливим в контексті нашого дослідження, оскільки на його тлі можна зрозуміти своєрідність українського політичного світогляду та, безпосередньо, пануючий тривалий час в українській суспільно-політичній думці принцип федералізму.

Повертаючись до окреслення основних положень класичного лібералізму, не можна оминати увагою ліберальну концепцію А. Сміта. Подібно Дж. Локку, він обстоював максимальну свободу особистості, яка мала виразний економічний

контекст. Фактично, у А. Сміта розглядалася свобода життєдіяльності у контексті економічної практики. Очевидно, що таке тлумачення свободи сформувалося у підсумку поступового звільнення буржуазії з-під обмежень феодального суспільства, водночас відповідаючи наведеному вище зауваженню щодо своєрідності закону та звичаєвого права, яке істотно обмежує економічну свободу людини. На думку А. Сміта, «системи, які, віддаючи перевагу сільському господарству перед усіма іншими сферами діяльності, накладають, з метою посприяти його розвитку, обмеження на виробництво й зовнішню торгівлю, діють усупереч самій меті, яку вони обстоюють, і опосередковано позбавляють стимулів розвитку саме ті галузі промисловості, розвиток яких намагалися заохотити» [19, с. 648].

Зауважимо, що пануюча в інтелектуальному дискурсі віра у державофобію лібералів сформувалася саме на тлі вкрай некритичної інтерпретації політичних поглядів А. Сміта, який більш радикально, у порівнянні з Дж. Локком, обґрунтовував необхідність обмеження функцій держави в економічній сфері. «Державний діяч, – зауважує А. Сміт, – що намагатиметься вказувати приватним особам, як саме вони мають застосувати свої капітали, не тільки обтяжить себе найнепотрібнішим клопотом, а й узурпує собі владу, якої не можна безпечно доручити не те що жодному індивіду, а й жодній раді або сенатові і яка ніде не буде такою згубною, як у руках людини, що має досить зарозумілості й безумства, щоб вважати себе здатною здійснювати її» [19, с. 647].

Висунута А. Смітом вимога щодо обмеження функцій держави в суспільстві зумовлена передусім вкрай негативним ставленням мислителя до монархічних держав премодерної доби, оскільки вони істотно обмежували свободу життєдіяльності буржуазії. Дещо інше ставлення мислителя до тих новітніх форм державності, які, забезпечуючи свободу економічної діяльності, водночас здатні захищати «суспільство від насильства та втручання інших незалежних суспільств; по-друге, обов'язок якомога краще захищати кожного члена суспільства від несправедливості та утисків з боку будь-якого іншого члена суспільства, або обов'язок утвердити неохитне дотримання правосуддя» [19, с. 647].

На основі зроблених зауважень, маємо всі підстави стверджувати, що в основі класичного лібералізму, держава розглядається як засіб, за допомогою якого забезпечується захист індивідів, їх власності, та що особливо важливо, їхня свобода. Водночас, в світогляді раннього лібералізму, відсутні будь-які соціалістичні та націоналістичні інтенції. Це, на наш погляд, було зумовлено тим, що зародження лібералізму відбулося в буржуазному середовищі «старих націй» (Г. Сетон-Вотсон). Започаткована тут індустріалізація, супроводжувалася докорінними змінами соціокультурного буття, які виявилися у формуванні національних мов та національних культур, прилучення до яких відбувалося завдяки освіті й без виразного етніциду інших народів. Інакше кажучи, ліберальна доктрина, з притаманним для неї індивідуалізмом, постала як злободенна потреба у розширенні прав та можливостей представників «третього стану».

Докорінно відмінні тенденції спостерігалися на теренах Російської імперії та безпосередньо України. У період проникнення сюди ідей просвітництва та лібералізму, яке відбулося за Катерини II, суспільно-політичні та економічні відносини були вкрай примітивними: станова нерівність, кріпацтво та самодержавство, поєднувалися з виразним етнонаціональними утисками, що стосувалися як привілейованих, так і непривілейованих верств українського населення. Поступово, запровадженні імператрицею реформи, зумовили русифікацію української шляхти, що в результаті зумовило «неісторичність української нації» (І. Лисяк-Рудницький). Водночас, під тиском тих же протоліберальних реформ Катерини II, свідомо українська громадськість знайомиться із ліберальними тенденціями, які започатковувалися у Західній

Європі під впливом Просвітництва. Звичайно, це знайомство не сприяло розвитку «третього стану», між тим воно формувало підвалини для початку боротьби української козацької шляхти, спочатку за власні вольності та привілеї, а згодом і громадянські права.

Соціальна визначеність українського просвітництва, переважно дворянською верствою, призвела до того, що наші патріоти, а вони ж ліберали, кінця XVIII – початку XIX ст. мислили не етнічними, а історично-правними, їх головне прагнення було звернене на повернення «Малоросії» тих прав і вольностей, які були гарантовані Переяславською угодою [13, с. 206]. Інакше кажучи, найбільш свідомі представники українського руху, борючись за свободу, вбачали її тільки у козацьких вольностях, які частіше за все супроводжувалися із вірою у необхідність збереження станового суспільства. Як наслідок, у цьому середовищі розвивалися ідеї автономізму, які не мали нічого спільного із лібералізацією суспільних відносин.

Дещо інші тенденції, як зауважує І. Лисяк-Рудницький, спостерігалися у середовищі цілком лояльного до імперської влади слобідського дворянства. Перебуваючи під впливом західноєвропейського просвітництва, воно намагалося практично реалізувати хоча б окремі його положення, тим самим започатковуючи діяльність спрямовану на розвиток освіти та піднесення життєвого рівня, в тому числі й простонароддя. Підсумком цієї діяльності стає заснування у 1805 р. Харківського університету, який стає першим осередком модерного національного відродження в Україні, одним із найяскравіших представників якого був М. Костомаров.

Зауважимо, що започаткована в стінах Харківського університету та позбавлена будь-яких політичних вимог та прагнень етнографічна діяльність, була цілком закономірним результатом не тільки впливу німецької філософії (й передусім творчості Й. Гердера, Г. Гегеля, Й. Шада та ін.), а й лояльності раннього українського руху до Російської імперії. Адже, як слушно зауважує І. Лисяк-Рудницький, «чинність Переяславської умови не поширювалася на Слобожанщину, яка ніколи не входила до складу держави війська Запорозького... Слобожанщина від самого початку належала до Московського царства» [13, с. 206]. Відповідно, місцева інтелігенція, незважаючи на своє українське походження, великою мірою була помосковлена [23, с. 424], у підсумку чого, як стверджував І. Франко, їй значно ближчими були політичні програми на кшталт федералізму, оскільки вони могли повною мірою забезпечити вільний розвиток української культури. Не менш важливе значення в світогляді тогочасного українського національного проводу посідала й проблема соціального гноблення, й передусім кріпацтва. Місцева інтелігенція, відзначає І. Лисяк-Рудницький, «почувала своє покликання в служінні справі емансипації селянства, яке тільки в 1961 році було визволене від кріпацтва, та у праці над піднесенням його соціального та культурного стану» [12, с. 179].

В середовищі охарактеризованій нами народницької інтелігенції сформувався світогляд М. Драгоманова, якого сьогодні вважають провісником лібералізму в Україні. Така, оцінка є цілком правомірною, оскільки подібно до провідних тогочасних лібералів, та на відміну від українських націоналістів, у своїх працях М. Драгоманов доводив, що «для кожної особи недоторканість її індивідуальних прав набагато істотніша, ніж право її впливати навіть прямо, а особливо опосередковано, на хід державних справ» [4]. Подібні думки наскрізно пронизують праці «Передне слово до громади» та «Лібералізм і земство в Росії», яскраво засвідчуючи, що для мислителя свобода і гідність людини є найвищими цінностями. Інакше кажучи, так само як і західноєвропейському лібералізму, ключовим принципом політичної філософії мислителя був пріоритет особистості над державою.

На наш погляд, саме ліберальне осереддя політичної філософії М. Драгоманова, породило один із найбільш відомих та найбільш критикованих аспектів його суспільно-політичних поглядів – федералізм, який частіше за все поєднувався із анархізмом. М. Драгоманов вважав, що суспільство має дійти до того, «щоб спілки людські, великі й малі, склалися з таких вільних людей, котрі по поволі посходилися б для вільної праці й помочі у власні товариства, – це, – пише мислитель, – й єсть та ціль, до котрої добиваються люде і котра зовсім не подібна до теперішніх держав, своїх, чи чужих, виборних чи невиборних. Ціль ця зветься безначальство: своя воля кожному й вільне громадянство й товариство людей і товариств» [4, с. 115].

Наведене нами зауваження є вкрай важливим, адже воно виявляє інтенції драгоманівською федералізму, який був спрямований передусім на обмеження самодержавства та централізованої влади в Російській імперії, як єдино можливого шляху не тільки для соціального, а й національного звільнення українського народу. Вказане зауваження тісно в'яжеться із наступними словами мислителя: «Ми, звичайно, не будемо заперечувати і права кожної з ... національностей на повне відділення від державних рамок Росії. Тільки не завадило б пам'ятати, що всі нинішні держави дуже дражливі у питанні сепаратизмів, і що вони набагато більш противляться відділенню провінції, ніж свободі їхніх жителів і навіть їхній деякій автономії, так що для здійснення права на відділення якої-небудь частини теперішніх держав потрібна дуже велика сила. А тому тут питання не стільки в праві, скільки в здійсненні сепаратизму» [6, с. 866]. В продовження свої думки, мислитель зазначає: «своє держава... була і досі єсть для людей спілкою задля оборони себе від чужих і задля впорядкування своїх справ на своїй землі по своїй волі... Але повстання проти Австрії і Росії, таке як робили за свою державну спільність італійці за поміччю Франції – для нас річ неможлива... далеко можливіше для українців добитись в тих державах, під котрими вони тепер, усякої громадської волі за поміччю других пород, котрі теж піддані тим державам» [5, с. 102].

Виходячи із зроблених зауважень, маємо всі підстави стверджувати, що принцип федералізму у творчій спадщині М. Драгоманова, став закономірним результатом тієї політичної та соціокультурної ситуації, в якій перебувало українське суспільство у другій половині XIX ст. Будучи глибоким прихильним тих ліберальних принципів, які зароджувалися на Заході, М. Драгоманов намагався окреслити умови, за яких українці зможуть отримати свободу та право на вільний розвиток. На тому ж світоглядному тлі формувалися у думки мислителя про те, що українці – це не якась «гуртова одиниця» як стверджував Д. Донцов, а кожна конкретна людина, звільнення якої відбувається у результаті децентралізації влади, яка може відбутися і без здобуття державної незалежності.

Як не дивно, але подібною була ситуація й з іншими представниками тогочасного українського лібералізму. Так, приміром, Б. Кістяківський, тривалий час розробляючи правові аспекти лібералізації суспільно-політичних відносин, в тому числі й Російській імперії, не оминув своєю увагою українське питання. Зокрема, на відміну від ряду представників російського лібералізму, мислитель неодноразово наголошує на тому, що асиміляційна політика російського уряду, у єдності із спільнішою релігійною життя, не призвели до культурної єдності українського та російського народів. «Залишається визнати, – писав він, – що народу українському властива особлива воля чи якась містична сила, що спонукає його відстоювати свою самотутню національну індивідуальність. Ця воля і виявляється у окремих представників українського народу у різній формі – та в одних з більшою, в інших з меншою силою. Визнавши це, ми, звичайно, не роз'яснюємо цю культурно-історичну загадку, а лише інакше формулюємо її. Отже, якщо прагнення України до своєї самотутньої культури є Божою справою,

то жодні земні сили його не поборють. ...Всякий істинно культурний рух є вияв Духу Божого у людині і тому він святий, а насилля над ним є гріх» [21, с. 146].

Визнання права українського народу на самобутній розвиток культурної своєрідності, у свідомості Б. Кістяковського тривало поєднувалося із наднаціональними ліберальними принципами, реалізація яких могла і мала забезпечити вільний і всесторонній розвиток кожної особистості та солідарних інтересів людей [7]. Між тим, після проголошення Центральною Радою створення Української Народної Республіки, Б. Кістяківський переїжджає з Москви до Києва, де активно включається у розбудову української державності.

Висновки. Зважаючи на сказане, маємо всі підстави стверджувати, що федералізм не варто розглядати як невід'ємний принцип української політичної традиції. Навпаки, його поширення у українській суспільно-політичній думці було зумовлене рівнем та своєрідністю національної свідомості української інтелігенції, яка, розуміючи неспроможність українців на відродження власної держави, намагалася розробити найбільш відповідні суспільно-політичним обставинам політичні програми та принципи. На цьому тлі показано, що незважаючи на наднаціональний характер лібералізму, принцип федералізму не можна вважати його невід'ємним елементом, оскільки він не має градації цінностей внутрішньої і зовнішньої політики, у підсумку чого, свобода особистості водночас передбачає свободу спільноти, яка постає результатом солідаризації, історично змінних інтересів людей.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Антонович В. Моя сповідь : вибрані іст. та публіцист. твори. – К. : Либідь, 1995. – URL: <http://litopys.org.ua/anton/ant.htm> (Дата звернення 8.08.2017)
2. Гирич І. Михайло Драгоманов – політизатор української історичної пам'яті. – URL: <http://www.i-hyrych.name/Vyklad/HistMemory/Drahomanov.html> (Дата звернення 8.08.2017)
3. Гринів О. Українська націологія: XIX – початок XX століття. Історичні нариси. – Львів: Світ, 2005. – 288 с.
4. Драгоманов М. «Передне слово» [до «Громади» 1878 р.]. – URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag11.htm> (Дата звернення 8.08.2017)
5. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську народну справу // Драгоманов М. Вибрані праці : [За виданням: Драгоманов М. Вибране – К.: Либідь, 1991. – 688 с.]. – URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag19.htm> (Дата звернення 8.08.2017)
6. Драгоманов М.П. К вопросу о национальностях в России (1889) // Собрание политических сочинений. Т. 2. – Париж, 1906. – С. 864–869.
7. Кістяковський Б. А. Государство правовое и социалистическое. – URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KOMPLEKS/KURS_1/kurs/10/20_1.htm (Дата звернення 8.08.2017)
8. Костомаров М. І. Закон Божий (Книга буття українського народу). – К.: Вид-во «Либідь», 1991. – 40 с.
9. Костомаров Н. Две русские народности // Основа, СПб., 1861, №3, С. 33–80.
10. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография; Сост. и авт. В. Замлинский. – К.: Изд-во при КГУ, 1989. – 735 с.
11. Лисяк-Рудницький І. Драгоманов як політичний теоретик // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т / [пер. з англ. М. Базік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін.]. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С. 299–347.
12. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т / [пер. з англ. М. Базік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін.]. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С. 173–191.
13. Лисяк-Рудницький І. Каразин і початки українського національного відродження // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т / [пер. з англ. М. Базік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін.]. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С. 203–220.
14. Локк Дж. Два трактата о правлении. – URL: <http://grachev62.narod.ru/lock/content.html> (Дата звернення 8.08.2017)
15. Медведчук В. Український вибір: федералізм як концепт і модель суспільно-

державного розвитку // Публічне право, 2012, № 3 (7), С. 6–14

16. Морозов Д. О. Теорії федералізму в східнослов'янській історіографії другої половини XIX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06; Миколаїв. держ. ун-т ім. В.О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2010. – 20 с.

17. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас // Ортега-і-Гасет, Х. Вибрані твори. – К.: Основи, 1994. – (424 с.). – С. 15–139. – URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts/ortega-y-gaset__masa__ua.htm (Дата звернення 8.08.2017)

18. Скакун О. Ф. М. П. Драгоманов как политический мыслитель. – Харьков: Основа, 1993. – 138 с.

19. Сміт А. Система природної свободи // Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза: антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. – 2-ге вид., перероб. – К.: Простір; К.: Смолоскип, 2009. – С. 644–648.

20. Томенко М. Ліберальна ідея в Україні // Українська державність у XX ст. (Історико-політологічний аналіз). – К.: Політична думка, 1996. – URL: <http://litopys.org.ua/ukrgh/r04.htm> (Дата звернення 8.08.2017)

21. Українець (Кистяковский Б. А.) К вопросу о самостоятельной украинской культуре // Русская мысль, 1911, №5, С. 131–146.

22. Федченко П. М. Михайло Драгоманов : життя і творчість. – К.: Дніпро, 1991. – 362 с.

23. Франко І. Зібрання творів: у 50-ти тт.. – К.: Наукова думка, 1976-1986. – Т. 45. – 575 с.

REFERENCES:

1. Antonovych V. Moia spovid : vybrani ist. ta publitsyst. tvory [My confession : selected historical and publicist. works]. – K.: Lybid, 1995. – URL: <http://litopys.org.ua/anton/ant.htm> (Accessed 8.08.2017)

2. Hyrych I. Mykhailo Drahomanov – polityzator ukraïnskoi istorichnoi pamiaty [Mykhailo Drahomanov – patinator Ukrainian historical memory]. – URL: <http://www.i-hyrych.name/Vyklad/HistMemory/Drahomanov.html> (Accessed 8.08.2017)

3. Hryniv O. Ukraïnska natsiolohiia: XIX – pochatok XX stolittia. Istorychni narysy [Ukrainian natiology: XIX – beginning of XX century. Historical essays]. – Lviv: Svit, 2005. – 288 s.

4. Drahomanov M. «Perednie slovo» [do «Hromady» 1878 p.] [«Front word» [to «Bulk» 1878 p.]. – URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag11.htm> (Accessed 8.08.2017)

5. Drahomanov M. P. Chudatski dumky pro ukraïnsku narodnu spravu [Oddity thoughts on the Ukrainian national] // Drahomanov M. Vybrani pratsi : [Za vydanniam: Drahomanov M. Vybrane – K.: Lybid, 1991. – 688 s.]. – URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag19.htm> (Accessed 8.08.2017)

6. Dragomanov M. P. K voprosu o natsional'nostyakh v Rossii (1889) [To the question of nationalities in Russia (1889)] // Sobranie politicheskikh sochineniy. T. 2. – Parizh, 1906. – S. 864–869.

7. Kistyakovskiy B. A. Gosudarstvo pravovoe i sotsialisticheskoe [State legal and socialist]. – URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KOMPLEKS/KURS_1/kurs/10/20_1.htm (Accessed 8.08.2017)

8. Kostomarov M. I. Zakon Bozhyi (Knyha buttia ukraïnskoho narodu) [The Law of God (Book of Genesis of the Ukrainian people)]. – K.: Vyd-vo «Lybid», 1991. – 40 s.

9. Kostomarov N. Dve russkie narodnosti [Two Russian nationalities] // Osнова, SPb., 1861, №3, S. 33–80.

10. Kostomarov N. I. Istoricheskie proizvedeniya. Avtobiografiya [The historical works. Autobiography]; Sost. i avt. V. Zamlinskiy. – K.: Izd-vo pri KGU, 1989. – 735 s.

11. Lysiak-Rudnytskyi I. Drahomanov yak politychnyi teoretyk [Drahomanov as a political theorist] // Lysiak-Rudnytskyi I. Istorychni ese : v 2 t / [per. z anhl. M. Bazik, U. Havryshkiv, Ya. Hrytsaka ta in.]. – T.1. – K.: Osnovy, 1994. – S. 299–347.

12. Lysiak-Rudnytskyi I. Intelktualni pochatky novoi Ukraïny [Intellectual beginning of the new Ukraine] // Lysiak-Rudnytskyi I. Istorychni ese : v 2 t / [per. z anhl. M. Bazik, U. Havryshkiv, Ya. Hrytsaka ta in.]. – T.1. – K.: Osnovy, 1994. – S. 173–191.

13. Lysiak-Rudnytskyi I. Karazyn i pochatky ukraïnskoho natsionalnoho vidrozhennia [Karasin and start the Ukrainian national revival] // Lysiak-Rudnytskyi I. Istorychni ese : v 2 t /

[per. z anhl. M. Bazik, U. Havryshkiv, Ya. Hrytsaka ta in.]. – T.1. – K.: Osnovy, 1994. – S. 203–220.

14. Lokk Dzh. Dva traktata o pravlenii [Two treatise on government]. – URL: <http://grachev62.narod.ru/lock/content.html> (Accessed 8.08.2017)

15. Medvedchuk V. Ukrainskiy vybir: federalizm yak kontsept i model suspilno-derzhavnogo rozvytku [Ukrainian choice: federalism as a concept and model of public development] // Publichne pravo, 2012, № 3 (7), S. 6–14

16. Morozov D. O. Teorii federalizmu v skhidnoslovianskii istoriohrafii drugoi polovyny XIX st. [Theory of federalism in the East Slavic historiography of the second half of the XIX century.] : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.06; Mykolaiv. derzh. un-t im. V.O. Sukhomlynsko. – Mykolaiv, 2010. – 20 c.

17. Ortega-i-Gaset Kh. Bunt mas [Revolt of the masses] // Ortega-i-Gaset, Kh. Vibrani tvoriv. – K.: Osnovi, 1994. – (424 s.). – S. 15–139. – URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts/ortega-y-gaset_masa_ua.htm (Accessed 8.08.2017)

18. Skakun O. F. M. P. Dragomanov kak politicheskii myslitel' [Drahomanov as a political thinker]. – Khar'kov: Osnova, 1993. – 138 s.

19. Smit A. Systema pryrodnoi svobody [The System of natural liberty] // Liberalizm. Liberalna tradytsiia politychnoho myslennia vid Dzhona Lokka do Dzhona Roulza: antolohiia / uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi ; Naukove tovarystvo im. Viacheslava Lypynskoho. – 2-he vyd., pererob. – K. : Prostrir ; K. : Smoloskyp, 2009. – S. 644–648.

20. Tomenko M. Liberalna ideia v Ukraini [The liberal idea in Ukraine // Ukrainian statehood in the twentieth century. (Istoriko-politological analysis)] // Ukrainka derzhavnist u KhKh st. (Istoryko-politohichnyi analiz). – K.: Politychna dumka, 1996. – URL: <http://litopys.org.ua/ukrxx/r04.htm> (Accessed 8.08.2017)

21. Ukrainets (Kistyakovskiy B. A.) K voprosu o samostoyatel'noy ukrainskoy kul'ture [On the issue of an independent Ukrainian culture] // Russkaya mysl', 1911, №5, S. 131–146.

22. Fedchenko P. M. Mykhailo Drahomanov : zhyttia i tvorchist [Mykhailo Drahomanov : life and work]. – K. : Dnipro, 1991. – 362 s.

23. Franko I. Zbirannia tvoriv: u 50-ty tt. [Collected works]. – K.: Naukova dumka, 1976–1986. – T. 45. – 575 s.

Свищо Ю. Ю., аспирант кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна), E-mail: yurii.svyshcho@gmail.com

Принцип федерализма в украинской либеральной мысли второй половины XIX – начала XX века

Аннотація. В статті показано, що федералізм не стоїть позиціонувати як неотъемлемый принцип української політичної традиції. Навпаки, його розповсюдження в суспільно-політичній думці було обумовлено рівнем і своєобразием національного свідомості української інтелігенції, котра, розуміючи неспроможність українців відродити власне державство, намагалася розробити найбільш підходящі суспільно-політичними обставинами програми і принципи. Наряду з указаним виявлено, що незважаючи на наднаціональний характер лібералізму, принцип федералізму не можна вважати його неотъемлемим елементом, оскільки він не передбачає ієрархії цінностей внутрішньої і зовнішньої політики, внаслідок чого, свобода особистості одночасно передбачає свободу суспільства, котра, в свою чергу, виникає як результат солідаризації, історически змінних інтересів людей.

Ключевые слова: федерализм, либерализм, государство, национальное движение, самодержавие.

Svishchio Yu., postgraduate student, National Pedagogical Dragomanov University (Kiev, Ukraine), E-mail: yurii.svyshcho@gmail.com

The principle of federalism in the Ukrainian liberal thought of the second half of the XIX – the beginning of the XIX century

Abstract. The article demonstrates that the principle of federalism should not be regarded as an inalienable principle of the Ukrainian political tradition. On the contrary, its distribution in the Ukrainian socio-political thought and public consciousness was conditioned by the level

and peculiarity of the national consciousness of the Ukrainian intellectuals, who, understanding the inability of Ukrainians to revive their own state, tried to develop the political programs and principles that were most appropriate to socio-political circumstances. Against this background, it is shown that, despite the super national nature of liberalism, the principle of federalism can not be considered its integral part, since it does not foresee the grading of the values of domestic and foreign policy, and in the end, freedom of the individual at the same time foretells the freedom of the community, which is the result of solidarity of historically changing interests of people.

Keywords: *federalism, liberalism, state, national movement, autocracy.*

УДК 332.143

Петров А. М.,
здобувач кафедри політології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна), E-mail: visnukdnu@i.ua

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЩОДО ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. *Дослідження сутності державної регіональної політики країн Євросоюзу та інших економічно розвинутих країн світу.*

Проведено аналіз концепції регіональної політики країн Євросоюзу та досліджено процеси її еволюційного розвитку. Здійснено аналіз основних принципів моделі регіональної політики Євросоюзу. Виявлено ефективні методи реалізації регіональної політики в економічно розвинутих країнах у сучасних умовах та механізми програмного підходу і планування: програмний підхід Структурного Фонду Європейського Союзу; германську систему Спільного Вирішення Завдань; Французькі Контракти Планування між державою і регіонами.

На підставі проведеного дослідження сформульовано рекомендації щодо формування нової моделі регіональної політики України.

Ключові слова: *регіон, депресивний регіон, старопромисловий регіон, слаборозвинутий регіон, регіональна політика, принципи регіональної політики.*

Постановка проблеми. В умовах вибору Україною європейського шляху розвитку та посилення глобальної кризи, що ускладнює виконання задач регіонального розвитку, особливого значення набуває формування нової моделі регіональної політики. Вимогою часу є наповнення якісно новим змістом категорії «розвиток регіону» та застосування інноваційних підходів до його досягнення. Орієнтація процесів розвитку не тільки на задоволення потреб, а й на поліпшення екологічного та природно-ресурсного потенціалу, гармонізація розвитку всіх систем регіону та їх складових, які органічно поєднують не тільки соціально-економічні, а і весь спектр чинників життєдіяльності, вимагає використання інноваційно орієнтованої методології – розробки спільних і споріднених політик, стратегій і планів розвитку [1]. Впровадження української регіональної політики потребує вивчення та втілення в життя досвіду застосування механізмів планування та програмного методу і, перш за все, тих, що склалися в європейських країнах, діяльність яких забезпечила безсумнівні досягнення у розвитку своїх територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій відповідного кола питань свідчить про певну увагу, що приділяється вітчизняними науковцями пріоритетним напрямам регіональної політики Європейського Союзу, інституційному механізму реалізації регіональної політики в країнах Європи. З цього приводу З. Варналій зазначає, що «...доцільним уявляється проведення аналізу та оцінювання політики щодо регіонального розвитку розвинених країн та ЄС, визначення основних засад формування та реалізації регіональної політики...» [2, с. 40]. Теоретичному осмисленню, дослідженню історії та методології глобальних регіональних процесів присвячено увагу Чужикова В. І. [3]. Пріоритетні напрями регіональної